
ГУТНИК К.Ю.,
студентка,
Київський національний
лінгвістичний університет,
м. Київ, Україна

ОБРАЗ ПСИХОЛОГА: СОЦІАЛЬНІ СТЕРЕОТИПИ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

У статті проаналізовано специфіку формування стереотипного образу психолога та описано створену авторкою діяльнісно-практичну модель досліджуваної професії. Охарактеризовано суспільно сформований стереотипний образ психолога та особливості його впливу на готовність звертатись за професійною психологічною допомогою.

Ключові слова: соціальний стереотип, атитюд, соціальна установка, образ психолога, модель професійної діяльності

В статье проанализирована специфика формирования стереотипного образа психолога и описана созданная автором деятельностно-практическая модель исследуемой профессии. Представлена характеристика общественно сформированного образа психолога и особенности его влияния на готовность прибегать к профессиональной психологической помощи.

Ключевые слова: социальный стереотип, аттитюд, социальная установка, образ психолога, модель профессиональной деятельности

The article contains the analysis of specific ways in which the stereotype of the psychologist is formed. The author creates and describes a model of the profession in question both from active and practical standpoints. The study provides a characterization of the recognized image of the psychologist and the scope of its influence upon people's readiness to seek professional psychological help.

Key words: social stereotype, attitude, social mindset, image of the psychologist, model of a profession

Є приймання образу психолога суспільством завжди було неоднозначним: ставлення до представників цієї професії проявлялось або у абсолютній довірі, або ж у повному знеціненні їх діяльності. У нинішній складний час (воєнні дії на території нашої країни, соціально-економічна криза, численні природні катаклізми, техногенні аварії) безумовно зростає потреба суспільства у професійній психологічній допомозі. Оскільки молодь є найбільш активною рушійною силою у розбудові нашої країни, існує необхідність дослідити ставлення саме молодого покоління до образу психолога, його функцій у суспільстві та допомоги, яку він може надати.

Слід звернутися насамперед до світового досвіду в царині таких досліджень. Американською Психологічною Асоціацією було проведено дослідження (2008 р.), в якому взяли участь 2500 осіб. Згідно отриманих статистичних даних кожен третій із десяти американців (29%) звертався до психолога чи іншого фахівця сфери психологічного здоров'я; молоді люди більш схильні звертатися за психологічною допомогою, ніж ті, кому за 50. Найчастіші причинами звернення (59%) – депресія і тривога [1].

Аналогічне дослідження проведено науковцями Аналітичного центру Ю. Левади. Згідно отриманих даних опитані у вирішенні своїх психологіч-

них проблем покладаються на власні сили, уникаючи звернень за спеціалізованою допомогою. У дослідженні взяли участь 1600 осіб віком від 18 років: 20% опитаних хоча б раз у житті зверталися до психологів-аматорів, до професійного психолога зверталось лише 10% [1].

Такі показники пояснюються збереженням у сучасному суспільстві тенденції до традиційної моральності. Розглядаючи українське суспільство в культурно-історичному контексті, можна простежити тенденцію, що виникла задовго до того, як психологія ствердилась як самостійна наука: це звертання в кризових ситуаціях за допомогою до релігійних установ.

У західноєвропейській культурі на відміну від східноєвропейської міжособистісні відносини розвивались в умовах зростання ролі капіталу, що зумовило формування тенденції до уособлення. Східноєвропейська система міжособистісних зав'язків характеризується близькістю між окремими представниками соціальних груп та великими і малими соціальними групами.

Нині існує стійка тенденція хибного трактування психологічних понять. У суспільстві відсутнє об'єктивне розуміння та навпаки присутнє викривлене сприймання необхідності психологічно-консультативної допомоги. Образ психолога, що формується у свідомості індивіда, різниться

з об'єктивним через значний вплив соціальних чинників. Ґрунтуючись на викладеному вище ми, можемо висунути гіпотезу: *соціальні стереотипи можуть обумовлювати викривлене сприймання образу психолога індивідом та в результаті спричиняти упереджене ставлення до професії психолога.*

Проблему **викривленого сприймання образу** в своїх роботах розглядали: Т. Г. Нікітченко, П. Я. Гальперін, В. Л. Бозаджієв, І. В. Вачков, В. Г. Стасенко, Б. П. Бархаєв, Т. В. Дуткевич, Г. М. Андреєва, М. Н. Корнєв, А. Б. Коваленко, Т. Г. Стефаненко, В. З. Дем'янков, Д. Н. Узнадзе, В. Г. Стасенко, Г. С. Мельник, О. Ю. Семендієва, Н. Н. Ланге, Дж. Роллс, А. Тешфел, О. Клайнберг, Р. О'Хара, М. Шериф, У. Томас, Ф. Знанецький, Г. Спенсер, Г. Олпорт, Р. Лап'єр, Л. Фестінгер, К. Рудестам, Д. Маєрс, У. Ліппман та інші.

В юнацькому віці (за Е. Еріксоном) активно проявляється механізм ідентифікації, створення "Я-образу" в умовах різноманітних соціальних виборів. Цей етап соціалізації є переходом від залежного дитинства до самостійної і відповідальної діяльності дорослого при вирішальній детермінації з боку суспільства [2]. Оскільки в юнацькому віці відбувається найбільш активне формування особистості під впливом оточуючого суспільства, то для вивчення впливу стереотипу як механізму соціальної перцепції, ми вирішили обрати дану вікову групу.

Метою статті є висвітлення *впливу соціальних стереотипів на сприймання образу психолога в юнацькому віці.*

Нами було проведено дослідження на базі перших курсів Київського національного лінгвістичного університету, університету "Україна" та Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут" (за спеціальністю "німецька

мова та переклад", "соціальна робота" та "технічно-прикладна філологія") в якому взяли участь 59 осіб, (27 дівчат та 32 хлопці). В обох групах були також задіяні студенти з особливими фізичними потребами.

Проведення експериментального дослідження спонукало нас вивчити наукове теоретичне підґрунтя обраної теми. В межах аналізу було розглянуто теорію соціальної установки (історичний аспект та загальну характеристику поняття) та її основні засади. Спираючись на проаналізований теоретичний матеріал, ми визначили механізми соціальної установки як основу для формування соціальних стереотипів.

В подальшому ми розглянули історію дослідження поняття "стереотипу", надали загальну характеристику поняття описали напрямки дослідження даної проблеми. На основі аналізу теоретичних джерел щодо загально визначеного образу психолога, ми мали змогу описати вимоги до фахівців цієї галузі, які в свою чергу зводяться лише до рекомендацій та виокремлення соціально-небажаних якостей. Також ми розглянули *модель особистості психолога* та визначили основні якості, характерні для людей цієї професії. Більшість проаналізованих нами описів теоретичної моделі професії психолога ґуртуються на практичних дослідженнях образу психолога в суспільстві.

На етапі емпіричної перевірки гіпотези ми мали змогу перевірити висунуте нами припущення. На основі дослідження за першою з обраних методик (*вступна тематична групова бесіда*) ми намагались з'ясувати, яким є розуміння професії психолога та з'ясували, що опитуваним досить важко надати чітке визначення. Більшість осіб не змогла відокремити поняття "психолог" від "психоаналітик" та

“психіатр”. Також більшість опитаних вказала на те, що так чи інакше професія “психолог” має відтінок негативно-го характеру, адже професіонал розглядається як людина, яка має справу з неадекватними та психічно хворими людьми і звернення до спеціаліста передбачає “навішування” на себе клієнтом ярлика хворої людини. Виходячи з цього, ми виявили неадекватне ставлення до професії “психолог” через брак об’єктивної інформації.

У бесіді проявилась тенденція ідеалізації образу психолога. Більшість опитуваних вказала на те, що у психолога не може бути власних проблем, або вони мають максимально маскуватись. Адже психолог, який не може вирішити власні проблеми, вважається некомпетентним. Особи, які мали досвід звернення до фахівців, зазначили, що у взаємодії важлива не тільки позиція психолога, а й клієнта. Упереджене ставлення може завадити ефективності терапевтичної взаємодії.

Ми встановили, що на формування ставлення до психолога впливає перше враження, що формується завдяки багатьом факторам: зовнішній вигляд, вербальні та невербальні особливості, вік та індивідуальні особливості сприймання самого клієнта. Опитувані відмітили, що довіру викликає той психолог, який має спільні риси або з самим клієнтом, або з особою, що має вагоме значення, авторитетом. Було визначено, що стереотипи, породжені дефіцитом об’єктивної інформації та відсутністю досвіду безпосередньої взаємодії з об’єктом стереотипу, мають досить стійкий характер і призводять до небажання людей звертатися за допомогою до психологів, навіть за загальної потреби.

Провівши бесіду, ми виявили значну розбіжність в думках та позиціях опитуваних як за статевими відміннос-

тями, так і за фактором досвіду звернення до психологів. Незважаючи на розрізненість відповідей, ми змогли виокремити основні тенденції, аби мати змогу визначити спрямованість питань розробленої нами анкети. В анкетуванні взяли участь 56 осіб: 31 юнак та 25 дівчат – відповідно 55% та 45%. Перш за все ми розглянули фактор настрою опитуваних, аби проконтролювати побічний вплив. Згідно отриманих результатів 80% опитуваних мали гарний та піднесений настрій, 7% вказали на поганий настрій або незадовільне самопочуття, 13% не визначились, або мали нейтральний настрій.

Проаналізувавши блок відкритих питань, ми отримали велику кількість якісних відповідей, що дозволило виявити та узагальнити певні тенденції.

На питання стосовно досвіду відвідування психолога, ми отримали такі відповіді: 87% опитуваних не мали досвіду спілкування з психологом, 2% не визначились з відповіддю, а 11% звертались до психолога (з них 33% звертались за психологічною допомогою одноразово, 67% – більше, ніж один раз). Якщо з 87% опитуваних розподіл за статевою ознакою більш рівномірний – 53% юнаків та 47% дівчат не звертались до психолога, то з 11%, які мали досвід взаємодії з психологом, більшість склали юнаки – 83% та лише 17% дівчат.

Щодо особи, яка є найбільш вагомою у вирішенні проблемних питань, опитані висловились таким чином: 49% звертаються до батьків, 29% – до друзів, 2% – до тих, з ким мають романтичні стосунки, 4% – до братів та сестер, 9% намагаються вирішувати власні проблеми самотійно, 2% звертаються переважно до авторитетних фігур, з якими не пов’язані родинними зв’язками, 5% опитаних не змогли визначитись та зауважили, що вибір

людини до якої вони звернуться в першу чергу за допомогою, залежить від самої ситуації. Таким чином, із 100% опитаних ні одна особа не визначила особу психолога як першочергову вагому інстанцію для вирішення нагальних проблем.

Проаналізувавши відповіді на питання стосовно ситуацій, в яких необхідно звертатися за психологічною допомогою, ми отримали такі результати: 19% опитаних вказали, що звертатися до психолога необхідно за наявності проблем особистого характеру, 4% – за наявності критичної необхідності, 12% – при довготривалому депресивному стані, 2% – після сильно травмуючих подій, 5% – у разі, якщо не має більше до кого звернутись, 2% – при нервових зривах, 6% – у разі виникнення проблем при взаємодії з суспільством, 5% – після сильних стресових ситуацій, 6% – якщо людина не може самотійно впоратись з власними проблемами, 6% – при психічних розладах, 2% – для розвитку саморефлексії, 2% – аби мати змогу “виговоритись”, 2% – при наявності стійких страхів, які людина не може подолати самотійно, 2% – у разі виникнення психологічної втоми, 2% – після тяжких втрат, 4% – у стані відчаю, 6% – при наявності довготривалих кризових періодів, 2% – при параноїдальних станах, 2% – лише знаходячись в індивідуалістичних культурах, 2% – у жодному разі, 2% – при пошуку виправдання певним діям, 5% – не визначались з відповіддю.

Особистість психолога опитані уявляють так: 48% зазначили, що більшість психологів – жінки, 29% – переважно чоловіки, 23% зауважили, що стать не є важливим фактором. Присутня незначна диференціація за статевою ознакою у опитаних (з 48% опитаних, які зазначили жіночу стать – 46% юнаків та 54% дівчат; з 29% опи-

таних, що вказали чоловічу стать – 76% юнаків та 24% дівчат).

При визначенні вікової диференціації особистості психолога 2% опитаних вважають, що оптимальний вік психолога – до 20 років, 34% обрали вікову межу від 20 до 35 років, 50% – від 35 до 50 років, 4% – більше 50 років, 10% опитаних стверджують, що вік не є важливим фактором.

Зовнішній вигляд психолога 68% опитаних бажають бачити формальним; 13% – неформальним; 19% не вважають зовнішність важливим фактором. Більшість опитаних вважає, що психолог мусить мати доглянутий та охайний вигляд, в одязі мають переважати неясні, пастельні кольори, підкреслили недоцільність прикрас, відмітили необхідність ділового костюма.

Яскравою деталлю зовнішнього вигляду, яку ми виявили, проаналізувавши відповіді, є наявність окулярів. Незначна кількість опитаних, які вказали, що більш вдалим для психолога є довільний стиль одягу, виокремили такі деталі зовнішнього вигляду: яскрава зовнішність, татуювання, наявність бороди, суворий та кремезний вигляд. Описуючи жінку-психолога, опитані назвали привабливу зовнішність, простий одяг зі смаком, зібране волосся, переважно білявого кольору.

Щодо зовнішньо-поведінкових проявів психолога 34% опитаних зазначили, що психолог має володіти стриманою жестикуляцією та заспокійливим помірним голосом, 45% зауважили, що психологу може бути властива активна жестикуляція та сильний гучний переконливий голос, 21% респондентів вважають, що вербальні та невербальні прояви не є достатньо важливими. Більшість опитуваних переконана, що психолог мусить вміло володіти змінами мимічних масок, мати чітке та

грамотне мовлення, легку посмішку, повільну ходу, легко встановлювати зоровий контакт; він не повинен мати дефектів мовлення, застосовувати зайві жести. Основною рисою психолога називають лаконічність.

Визначаючи стиль спілкування психолога, ми отримали такі відповіді: 80% опитаних підкреслили, що психолог має володіти неформальним стилем спілкування, 18% обрали формальний стиль, 2% вказали на те, що психолог має змінювати стилі спілкування залежно від ситуації. Більшість опитаних вважає, що психолог не може мати шкідливих звичок, має бути тактовним, люб'язним, дружнім, має дотримуватись принципу конфіденційності, не насміхатись, бути обережним у висловлюваннях, дотримуватись нейтралітету, бути відданим справі, вміти правильно організувати власне особисте життя, не належати до сект і субкультур. Важливим для опитуваних є вибір місця бесіди з психологом.

На питання, до якого психолога респонденти не звернулись би за допомогою, ми отримали такі відповіді: 4% – до занадто балакучого психолога, який скаржитись клієнту на власні проблеми; 5% – до неохайного; 21% – до некомпетентного, непрофесійного; 5% – до знайомої людини; 4% – зі шкідливими звичками; 9% – до високооплачуваного; 7% – до того, який сам не може вирішити власні проблеми; 5% – до молодого (до 30 років); 1% – до того, який не дотримується принципу конфіденційності; 7% – до того, який тисне та нав'язує власну точку зору; 2% – до жінки; 4% – до самовпевненого чоловіка; 5% – до того, який має негативні відгуки; 5% – до того, який не вміє слухати; 1% – до того, який швидко та поспішно оцінює; 1% – до того, який має психічні розлади; 1% – до того, який має дефекти мовлення;

1% – до того, який розглядає клієнта як об'єкт дослідження; 6% – до невідомого; 6% з відповіддю не визначились.

З приводу ситуацій, в яких опитувані не звернулись би за допомогою до психологів, ми отримали такі відповіді: 11% респондентів дотримуються думки, що до психолога можна звернутись завжди; 25% вказали на те, що можна уникнути звернення до психолога в несерйозних ситуаціях; 10% – в ситуаціях кримінального правопорушення; 8% – якщо проблема носить інтимний характер; 11% – через брак грошей або високу ціну; 4% – при смерті близької людини; 31% з відповіддю не визначились.

Визначаючи факторів впливу на ставлення до психолога, опитані висловилися таким чином: 5% вказали, що вагомим є спосіб життя психолога; 23% – поведінка психолога; 18% – зовнішній вигляд психолога; 9% – відгуки клієнтів; 14% – соціальні стереотипи; 2% – дефіцит інформації; 4% – зовнішня атмосфера; 13% – вік психолога; 12% – перше враження.

За кількістю виявлених стереотипів у опитаних, ми проградуювали рівні враженості *стереотипізації* образу психолога: 41% опитаних мають низький рівень, 38% – середній та 21% – високий.

Аби пов'язати фактор досвіду взаємодії з психологом та рівень стереотипізації образу психолога ми вирішили використати коефіцієнт кореляції Пірсона, адже перевірка вибірки за критерієм Колмогорова-Смірнова показала, що розподіл є "нормальним". Показники досвіду взаємодії з психологом ми розділили за трьома рівнями: відсутній досвід звернення, відвідування хоч один раз та відвідування більше одного разу.

Ми провели кореляційний аналіз та виявили відсутність кореляцій-

ного зв'язку між двома факторами ($r = -0,100$ при рівні значущості $p = 0,465$, $p < 0,05$).

Проаналізувавши показники, отримані за названою вибіркою, ми виявили такі тенденції: юнаки частіше звертаються за допомогою до психолога, аніж дівчата. Ми пояснюємо це у більш гнучкою нервовою системою у жінок, яка дозволяє їм справлятися зі стресовими та кризовими ситуаціями самостійно. Виявлено, що дівчата в більшості звертаються за допомогою до батьків, особливо значимою особою є мати. Юнаки, в свою чергу, надають перевагу друзям, братам та сестрам. Результати також показали, що дівчата більше керуються стереотипами у сприйманні психолога, аніж хлопці. У відповідях неодноразово вказувалось небажання звертатись до психолога чоловічої статі через можливу самовпевненість, зверхність та упередженість. Якщо дівчата в своїй більшості обрали жіночий образ психолога, то думки юнаків розділилися і досить багато з них вказали, що стать не є значимим фактором.

Виявлена тенденція сприймати більш старших психологів (від 35 до 50 років) як більш компетентних. Аналіз результатів показав, що більшість опитаних не схильна звертатися до фахівців, молодших 30 років, пов'язуючи молодий вік з непрофесійністю, некомпетентністю та відсутністю досвіду, що в свою чергу спричинює неефективну взаємодію з клієнтом.

Грунтуючись на проаналізованих та інтерпретованих показниках, ми мали змогу сформувати стереотипний образ психолога – жінка зрілого віку, формального зовнішнього вигляду (діловий костюм, окуляри, біляве зі-

brane волосся), яка користується неформальним стилем спілкування та володіє активним вербальним та невербальними проявами.

У своєму дослідженні ми очікували виявити значимий зв'язок між тим, чи мала особа досвід безпосередньої взаємодії з психологом та кількістю виявлених стереотипів. Ми припускали, що наявність соціального стереотипу буде впливати на бажання людини звертатися до психолога за допомогою і мали на меті довести, що саме соціальні стереотипи спричинюють небажання в юнацькому віці вирішувати власні проблеми за участю психолога. Проте наша гіпотеза не знайшла підтвердження, адже не було виявлено значущого кореляційного зв'язку між двома вищеописаними факторами. Отримані результати пояснюємо тим, що увага була зосереджена на кількісній характеристиці виявлених стереотипів. Ми намагались пов'язати кількість виявлених стереотипів з показником наявності досвіду взаємодії з психологом. Проте, після аналізу отриманих даних вважаємо, що не кількість, а якість стереотипів матиме зв'язок із досвідом взаємодії та впливатиме на бажання звертатися за допомогою до психолога. Побічним фактором нашого дослідження було також самопочуття опитуваних, адже 20% мали невизначений, або поганий настрій та самопочуття.

Результати нашого дослідження особливостей сприймання образу психолога в юнацькому віці можуть бути використанні в подальших напрацюваннях щодо ролі психолога та значимості цієї професії в сучасному українському суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Миколайчик М. І. Порівняльний аналіз суспільних тенденцій у сфері отримання психологічної і парапсихологічної допомоги / М. І. Миколайчик, Ю. Я. Мединська. – Київ: Університет “Україна”, 2011. – 154 с. – (Український науковий журнал “Освіта регіону”). – Режим доступу до ресурсу: <http://social-science.com.ua/article/587>
2. Павелків Р. В. Вікова психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Р. В. Павелків. – К.: Кондор, 2011. – 468 с. – Режим доступу до ресурсу: http://pidruchniki.com/1584072037047/psihologiya/vikova_psihologiya

ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Mikolajchik M. I. Porivnyal'nij analiz suspil'nih tendencij u sferi otrimannja psihologichnoї i parapsihologichnoї dopomogi / M. I. Mikolajchik, JU. JA. Medins'ka. – Kіiv: Universitet “Ukraїna”, 2011. – 154 s. – (Ukraїns'kij naukovij zhurnal “Osvita regionu”). – Rezhim dostupu do resursu: <http://social-science.com.ua/article/587>
2. Pavelkiv R. V. Vikova psihologiya: pidruch. dlya stud. vishch. navch. zakl. / R. V. Pavelkiv. – K.: Kondor, 2011. – 468 s. – Rezhim dostupu do resursu: http://pidruchniki.com/1584072037047/psihologiya/vikova_psihologiya